

Arhitectura cerului, design terestru. Observatorul Astronomic din Iași și istoria sa

Vasilica Mîrza*

Cuvinte-cheie: *Observator Astronomic, patrimoniu, secolul XX, arhivă.*

Observatorul Astronomic și-a găsit utilitatea în mediul științific european încă din secolul al XIX-lea, iar studiile și calculele făcute cu ajutorul instrumentelor mecanice, optice, electrice și electronice au oferit informații indispensabile cunoașterii spațiului celest.

Dacă în câteva țări din Europa, precum Austro-Ungaria, Germania și Franța, la sfârșitul secolului al XIX-lea, existau deja Observatoare vestite pentru noutățile aduse astronomiei, în România, abia la începutul secolului al XX-lea au fost construite și puse în funcțiune astfel de echipamente. Așa sunt cazurile Observatoarelor de la București și Iași. Acestea funcționau, firesc, pe lângă universități, locul unde erau predate, ca discipline, Mecanica, Fizica, Astronomia și Filozofia, strâns legate de activitatea observatoarelor.

În peisajul istoriografic românesc au existat, de-a lungul timpului, câteva contribuții privitoare la istoria predării disciplinei Astronomie la Universitatea din Iași. Cele mai multe se constituie azi în surse istorice de primă valoare, în această categorie intrând *Anuarele* Universității publicate de-a lungul timpului și care iau forma „rapoartelor” sau sintezelor privind activitatea pentru o anumită perioadă. Se adaugă istorii ale Observatorului Astronomic publicate cu ocazia sărbătoririi a 80¹ sau

* Muzeograf I, Muzeul Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași.

¹ Emilia Țifrea, „Cercetări solare în România”, în *Analele Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Secțiunea Matematică*, tom XLI, an 1995, nr. 1-2; „Observatorul Astronomic, 80 de ani de la înființare 1913-1993”, *Supliment al Analelor Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Secțiunea Matematică*, tom XLI, 1995, vol. 41, nr. 1-2. (Aceste două texte apar citate în lucrările autorilor din notele de mai jos – Galeș, Dumitrache –, deși, dacă verificăm aceste numere din *Analele*

100² de ani de la înființare, cu prilejul jubileului de 150 de ani al Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași³, sau la 50 de ani de la demararea cercetărilor astrofizice din România⁴. Majoritatea sunt, așadar, demersuri instituționale, prilejuite de momente festive și surprind mai ales o anumită dezvoltare organică a cercetării în domeniu.

Necesitatea reluării și dezvoltării în cadrul acestui articol a informațiilor privind Observatorul Astronomic din Iași este de a completa analizele deja publicate cu informații despre patrimoniul mobil și imobil al Observatorului, cercetare suficient de aridă și dificilă, dar esențială pentru a-i înțelege ritmul dezvoltării, prioritățile Universității în raport cu domeniul Astronomie, raportul între evoluția științei și a bazei materiale. Am pus, astfel, în circuitul științific o serie de documente inedite⁵, găzduite de Serviciul Județean Iași al Arhivelor Naționale, de către Arhiva Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași și de către Arhiva CNSAS.

Pornind de la sursele disponibile, vom prezenta, pe parcursul textului, principalele etape din istoria Observatorului Astronomic, mici schițe biografice ale personalităților care au contribuit la dezvoltarea domeniului astronomiei la Iași și modul în care a fost echipat și dotat Observatorul, pentru a răspunde nevoilor didactice, de cercetare sau observare. Cu atât mai importantă este încercarea de a reface traseul istoric al funcționării și dotării clădirii, căreia i s-a asigurat o activitate neîntreruptă timp de aproape un secol de la înființare, cu cât ea a suferit distrugerii provocate în timpul celor două războaie mondiale, care au lăsat în urmă mari pagube materiale.

Științifice ale Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Secțiunea Matematică, tom XLI, an 1995, nr. 1-2, ele nu se regăsesc în cuprinsul acelor numere din revistă, și nici în tomurile următoare.)

² Cătălin Galeș, „Observatorul Astronomic”, în Gh. Iacob, C.-M. Medeleanu, I. Nistor (coord.), *Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași. Anuar (1989-2014)*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2015, p. 740-742; Temistocle Bîrsan, „Observatorul astronomic din Iași la 100 de ani de existență”, în *Recreații matematice*, anul XVI, nr. 1, ianuarie-iunie 2014, p. 7-8.

³ Gheorghe Aniculesei (coord.), *Seminarul Matematic „Alexandru Myller” – 100 de ani de existență*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2010.

⁴ Cristiana Dumitrache, Nedelia Antonia Popescu, *Fifty years of Romanian Astrophysics*, second edition, București, Editura Cartea Universitară, 2007.

⁵ Depistarea acestor surse documentare a făcut parte din obiectivele de bază ale articolului, instituțiile arhivistice menționate fiind locurile unde s-au păstrat de-a lungul timpului documentele create de Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, privitoare la activitatea didactică, de cercetare sau administrativă (cu informații despre alcătuirea patrimoniului și evoluția acestuia).

Inițiativele fondării

Primele discuții oficiale despre înființarea unui Observator Astronomic la Universitatea din Iași au fost purtate începând cu anul 1864. Cu ocazia deschiderii anului universitar 1864-1865, Titu Maiorescu, în calitate de rector al Universității, adresa ministrului Cultelor și Instrucțiunii Publice, Mihail Kogălniceanu, un memoriu, mulțumind pentru darurile trimise instituției (un orologiu de frontispiciu) și semnalând nevoile materiale, care se impuneau a fi rezolvate fără întârziere: „[...] instrumentele și aparatele necesare cursului astronomie și alocarea unei sume speciale pentru a înființa un mic observator astronomic unde să se poată pune equatorialul ce fusese trimis spre reparare la Viena”⁶. Propunerea fusese făcută și în 1863, dar fără rezultat⁷.

Astronomia și Geodezia se studiau în cadrul Facultății de Filosofie. În anul universitar 1864-1865, catedra era vacantă, iar postul era scos la concurs⁸. El a fost ocupat în 1865 de Neculai Culianu⁹, care a susținut științific lucrările în acest domeniu până la ieșirea la pensie, în anul 1906.

Propunerile de cheltuieli necesare organizării cursului de Astronomie și ale observatorului ne permit să surprindem viziunea pe care o aveau membrii Consiliului Academic asupra obiectivului încă din primii ani de funcționare a Universității: doreau să-l amenajeze într-una din încăperile Universității; să achiziționeze un cerc meridional, un avion astronomic și un conletoriu de comete (telescop), un glob astronomic și unul terestru, un barometru digital, un termometru normal, și un teodolit¹⁰. În raportul întocmit de membrii din cadrul Consiliului Academic însărcinați cu elaborarea unei programe privitoare la edificarea unui observator astronomic, comitet compus din Ștefan Emilian, Neculai Culianu și Ștefan Micle, apare clar prevăzută alegerea lor: „[...] orologiu trebuie pus pe frontispiciul Universității și nu în localul Observatorului, și programa întocmită cu ajutorul arhitectului Burelli”¹¹.

⁶ Arhivele Naționale ale României, Serviciul Județean Iași (în continuare: AN-Iași), fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” Iași: Rectorat, dosar 28/1864, f. 10.

⁷ Dimitrie Bolintineanu a avut un scurt mandat de nouă luni, până în iulie 1864, înaintea lui fiind ministru Alexandru Odobescu.

⁸ AN-Iași, Rectorat, dosar 34/1864, f. 26.

⁹ Neculai Culianu (1832-1915) a fost rector al Universității din Iași între 1880 și 1889 și decan al Facultății de Științe.

¹⁰ AN-Iași, Rectorat, dosar 34/1864, f. 30.

¹¹ AN-Iași, Rectorat, dosar 34/1864, f. 54. Poate fi vorba despre arhitectul Gaetano Burelli, celebru în epocă pentru proiectele de refacere a Bucureștiului și a mai multor mănăstiri și muzee.

Aceste lucrări proiectate în 1864 au rămas nerealizate până la începutul secolului XX. După ieșirea la pensie a lui Neculai Culianu, între 1907 și 1910, catedra de Astronomie a fost suplinită de Petru Culianu, fiul acestuia. Din 1910, Constantin Popovici (1878-1956)¹² a deținut funcția de suplinitor la catedrele de Geometrie analitică și apoi de Astronomie ale Facultății de Științe din Iași. În același an, 1910, Constantin Popovici a fost trimis la Paris pentru specializare în Astronomie și practicile ei, cu misiunea de a se documenta asupra construcției viitorului observator¹³.

Înființarea Observatorului și aritmiile funcționării în perioada interbelică

În februarie 1911, Constantin Popovici a fost numit, prin Înaltul decret nr. 600, ca agregat definitiv la Catedra de Astronomie și Geodezie vacantă la Facultatea de Științe de la Universitatea din Iași. Proiectul asumat de Constantin Popovici încă din perioada pregătirii sale profesionale a fost înființarea unui Observator Astronomic la Iași, obiectiv îndeplinit fără întârziere, în primii ani ai activității sale didactice. Hotărârea luată, ca noul edificiu să aibă un local propriu și să nu fie amenajat într-una din sălile Universității, a venit ca urmare a disponibilității Primăriei Iași de a dona un teren, într-o zonă nelocuită și nepoluată luminos, cu destinația de parc meteorologic¹⁴. Construcția a fost finalizată în decursul unui an, 1912-1913, iar director a fost numit Constantin Popovici. Arhitectura clădirii a avut ca model un corp al Observatorului din Paris, locul unde el și-a definitivat pregătirea în domeniul Astronomiei¹⁵. Ca director i-a revenit și datoria de a dota Observatorul cu cele necesare funcționării:

În cupola de sus a clădirii se găsea un ecuatorial cu montura lucrată de Ressel și optica de Reinfelder și Haertel, cu obiectiv de 150 mm deschidere și 180 cm distanță locală. Pentru acest instrument s-a cumpărat un fotometru sistem Prof. Graff, Viena, în vederea studiului variației de strălucire a anumitor categorii de stele variabile. În acest Observator se făceau obser-

¹² M. Bîrsan, S. Chiriță, C. B. Galeș, „Cercetări de mecanică și astronomie la Universitatea «Alexandru Ioan Cuza» din Iași”, în Gheorghe Aniculesei (coord.), *op. cit.*, 2010, p. 160-161.

¹³ Temistocle Bîrsan, *op. cit.*, p. 8.

¹⁴ Pentru construirea Observatorului Astronomic din Iași, Primăria Iași a donat un teren de 8.507 mp, în zona Copou-Rezervor, iar Universitatea a donat, la schimb, Primăriei Iași un teren în cartierul Păcurari, pentru a fi construită o școală (AN-Iași, fond Primăria Iași. Imobil Observatorul Astronomic, dosar nr. 770/FN).

¹⁵ M. Bîrsan, S. Chiriță, C. B. Galeș, *op. cit.*, p. 157.

vații astronomice ale astrelor la ecuatorial și luneta meridiană, determinări de oră, exerciții de triangulații cu teodolitul, observații meteorologice și reducerea lor¹⁶.

Pentru determinarea orei se întrebuița o mică lunetă meridiană Secretan (fabricată la Paris), așezată într-un suport provizoriu din lemn. La Observator se mai aflau și alte ecuatoriale, mai vechi, care nu erau puse în funcțiune din cauza lipsei de spațiu. În afară de aceste instrumente, Observatorul mai avea o pendulă siderală Fénon (fabricată la Paris), două cronometre de marină, precum și un număr mic de instrumente de topografie. Cele mai multe dintre aparate au intrat în dotarea Observatorului de la cabinetul de Astronomie al lui Neculai Culianu, ceea ce înseamnă că achizițiile pentru desfășurarea activității specifice s-au făcut cu întârziere¹⁷.

În anul 1915, Constantin Popovici a fost numit profesor titular la catedra de Astronomie și Geodezie, la Facultatea de Științe din Iași, ocazie cu care, la 3 februarie, în ședința Senatului Universitar a făcut următoarea afirmație: „Având în vedere silințele pe care le-am depus pentru construirea Observatorului Astronomic, observator construit după toate datele științii astronomice, [...] va putea permite pe viitor să se poată face cercetări serioase în domeniul astronomiei și meteorologiei”¹⁸. Intervenția lui Popovici demonstra funcționalitatea noului obiectiv și angajamentele ferme ale profesorului.

În timpul Primului Război Mondial, clădirea Observatorului Astronomic a fost afectată de bombardamente, iar 2/3 dintre aparate au fost distruse. Suma necesară pentru reparații a fost de 24.000 lei¹⁹. În pofida cercetărilor sistematice de astronomie, a activității științifice bogate desfășurate de angajații Observatorului, starea clădirii și dotarea Observatorului au fost precare în perioada interbelică. În această etapă, la Observator au lucrat trei persoane: Constantin Popovici, Vintilă Gh. Șiadbei²⁰ (asistent) și E. Țimpcoc (preparator)²¹. Până în 1935, la ecuatorial s-au făcut observații precise de eclipse de lună și de soare, de treceri ale planetei Mercur pe discul soarelui, de ocultări de stele etc. Tot

¹⁶ *Universitatea din Iași. Programele cursurilor pentru anul școlar 1918-1919*, Iași, Tipografia Comercială L. Rabinovici, 1918, p. 12.

¹⁷ Temistocle Bîrsan, *op. cit.*, p. 8.

¹⁸ AN-Iași, Rectorat, dosar 842/1915, f. 1 r.-v.

¹⁹ AN-Iași, Rectorat, dosar 896/1919, f. 17 v.

²⁰ M. Bîrsan, S. Chiriță, C. B. Galeș, *op. cit.*, p. 161-162.

²¹ În anul universitar 1924-1925, cei trei se află menționați în lista persoanelor care lucrau la Observator (*Anuarul Universității din Iași 1924-1925*, Iași, 1925, p. 88).

celor trei menționați li se datorează și lucrările științifice publicate în revistele naționale și internaționale ale vremii.

La Observator a fost pusă în funcțiune, în perioada interbelică, o „stație meteorologică”²², dar ambele piese importante pentru funcționarea aparatelor nu erau achiziționate. De exemplu, un altazimut Gauthier (fabricat la Paris)²³ nu era pus în funcțiune în anul 1935 fiindcă îi lipsea nivelul axei orizontale, care a dispărut în timpul Războiului, iar din lipsă de fonduri nu fusese achiziționat altul.

Abia în anul 1938 începe o nouă etapă în istoria funcționării Observatorului, odată cu numirea unui nou director. Schimbarea s-a făcut prin plecarea lui Constantin Popovici la Universitatea din București, unde fusese chemat la 1 martie 1938 pentru a ocupa Catedra de Astronomie și Geodezie de la Facultatea de Științe. Și acolo funcționa un Observator Astronomic, înființat și condus de Nicolae Coculescu, din 1908²⁴. În 1937, el ieșise la pensie, locul la catedra de Astronomie urmând a fi ocupat de un profesionist venit de la Universitatea din Iași, cu experiența dobândită în timpul studiilor doctorale la Sorbona și prin coordonarea activității Observatorului Astronomic ieșean timp de aproape trei decenii.

Noul director al Observatorului astronomic din Iași, Ioan Plăcișteanu (1893-1960), era, de asemenea, profesor al Universității ieșene. Își făcuse studiile de licență la aceeași instituție și, după Primul Război Mondial, unde a participat ca ofițer de front, a plecat în Germania pentru studiile doctorale. La Universitatea din Iași a fost numit conferențiar suplinitor la Catedra de Optică teoretică, iar din 1 decembrie 1930 a fost numit Conferențiar definitiv. Profesor titular devine în 1937, la Catedra de Fizică matematică a Facultății de Științe, apoi, din 1938, ocupă și Catedra de mecanică²⁵.

²² *Anuarul Universității din Iași pe anul 1935-1936*, vol. XXI, Iași, Editura Universității Mihăilene, 1937, p. 253-254.

²³ Cupola care adăpostea altazimutul, care era păstrat într-o clădire anexă a Observatorului, era lucrată după modelul cupolei Zeiss, de către meșterii de la Școala Superioară de arte și meserii Iași și avea un diametru de 3,30 m.

²⁴ AN-Iași, Rectorat, dosar 1761/1938, vol. III, f. 541.

²⁵ În *Autobiografia* întocmită în 1953, Ioan Plăcișteanu scria: „În luna ianuarie 1940 am fost concentrat la Institutul Geografic al Armatei (actualmente D.T.M.) unde se repunea în studiu vechea proiecție a hărții țării la a cărei formulare contribuise în 1917 ca ofițer mobilizat la același serviciu. Am rămas mobilizat până în 20 martie 1940, în care timp am redactat o broșură asupra proiecției 1917 (Lambert-modificată) care servește și astăzi ca documentare de studiu studenților facultății noastre. După desconcentrare, mi-am reluat activitatea ca profesor și munca pentru Cartea de mecanică al cărei tipărit începuse, fiind adesea obligat să lucrez cu zețarii ore întregi la tipografie” (Arhiva CNSAS, fond Operativ, Plăcișteanu Ion, dosar nr. 181334, f. 7 r.).

Preluarea conducerii Observatorului Astronomic a adus probleme inerente. La început a fost nevoie de trecerea terenului unde era construit Observatorul în posesia Universității²⁶. A continuat să facă, în repetate rânduri, solicitări către conducerea instituției, pentru a cere sprijinul financiar necesar la lucrările de reparații și achiziții pentru Observator, pentru că localul era într-o stare foarte rea. A fost nevoie de ample lucrări de reparație: la acoperiș trebuia înlocuită tabla, trebuiau înlocuite grinzele planșeelor de lemn dintre etaje, trebuiau făcute reparații la uși și la ferestre, la zidăria interioară și exterioară și la instalațiile electrice și de apă, la sobe, iar scările interioare reparate sau construite unele noi. Devizul se ridica la aproximativ 120-130 de mii de lei²⁷.

În cererile adresate Rectorului Universității Mihăilene, Ioan Plăcișteanu dă detalii exacte despre lucrările de reparații necesare, de reorganizare și de construire (vezi Anexa I):

În vederea reorganizării Observatorului Astronomic spre a servi studenților pentru studii și cercetări, avem nevoie să construim trei sau patru adăposturi speciale lunetelor existente. Întrucât nu putem construi aceste căsuțe cu mare economie, folosind materialul vechi existent la Universitate, vă rog să dați dispoziție ca să mi se elibereze din acest material: zece mii cărămizi (întregi, jumătăți și sferturi); piatră pentru fundație, 15 metri cubi; șini de fier pentru planșeurile din subsol și pentru tavane (zece bucăți, după lungimile ce vor fi găsite necesare); teracotă pentru sobe, sârmă groasă pentru paratoner și orice materiale uzate ce ne puteți pune la dispoziție pentru reparaturi (special, lemnărie)²⁸.

Aceste cerințe au stârnit controverse. Petru Bogdan, fostul Rector, aflat în 1938 în funcția de Prorector, susținea cu prioritate proiectul de construcție a unei case comune pentru servitorii Universității, mai curând decât pe acela de reparație a Observatorului (Anexa II). Din acest motiv, materialul de construcție cerut de Ioan Plăcișteanu nu a fost direcționat către Observator. Între cei doi a pornit un conflict pe această temă, Ioan Plăcișteanu fiind nemulțumit de modul în care erau păstrate instrumentele și aparatele din Observator:

[...]strânse și nepuse în stare de funcționare. Chiar luneta meridiană stă într-un adăpost de lemn, pe cale de a se prăbuși. Altazimutul nu are nivelă,

²⁶ AN-Iași, Rectorat, dosar 1761/1938, vol. I, f. 34.

²⁷ AN-Iași, Rectorat, dosar 1761/1938, vol. I, f. 227 r.

²⁸ AN-Iași, Rectorat, dosar 1761/1938, vol. I, f. 240 r.

iar ecuatorialul din cupolă, funcționează necomplet. Nu putem amenaja camerele pentru cercetări, până nu le apărăm de ruină și nu le consolidăm²⁹.

El dorea și dotarea, după renovarea spațiului, cu noi aparate, adăposturi speciale pentru ecuatoriile nefolosite, aparate de meteorologie, seismografe, aparate de radio, pendule de precizie etc. Acestea erau reparații și dotări ce depășeau suma de 90.000 de lei³⁰, o sumă care reprezenta un efort financiar major din partea Universității. Cu toate aceste dispute și obstacole financiare, lucrările la Observatorul Astronomic au început sub conducerea inginerului Th. Vasilescu, care fusese recomandat de Ștefan Procopiu.

Deteriorarea materialelor de construcție a clădirii a dus în timp la slăbirea structurii de rezistență și la degradarea aspectului general interior și exterior. Necesarul pentru reparații capitale la Observator a fost cuprins în devizele de cheltuieli întocmite de inginerul Th. Vasilescu, însărcinat cu aceste lucrări (Anexa III). Totodată, cu ocazia refacerii canalizării și construirii sălii meridiene, ori a construirii noului gard, au fost întocmite planuri de modernizare și extindere³¹ (Anexa IV).

Un alt obiectiv important îndeplinit de Ioan Plăcișteanu a fost obținerea unei noi porțiuni de teren, până la strada principală, de 2.000 mp, care completa terenul deja deținut de Observator, până la un hectar. Solicitarea lui Plăcișteanu către Primăria Iași a fost emisă în anul 1938. Profesorul nota:

Am fost sfătuit să ocup și să îngrădesc terenul, chiar înainte de începerea formalităților, destul de costisitoare și migăloase, de punere în posesiune. Va trebui să mă deplasez la București și să stăruie pe lângă oamenii cu influență din Iași, pentru a obține un articol de lege, prin care Primăria să fie autorizată a ne ceda terenul pe care se găsește astăzi Observatorul Astronomic, nepus nici până acum în posesiunea terenului ce ocupă. Totodată, e

²⁹ AN-Iași, Rectorat, dosar 1761/1938, vol. III, f. 714.

³⁰ Prețurile la aparatura tehnică necesară dotării unui Observator astronomic erau destul de costisitoare și în acele vremuri. Pentru a ne referi numai la venitul pe cap de locuitor, acesta reprezenta în 1938, în cazul României, doar 94 de dolari (unele surse indică 110 dolari) față de 246 în Franța și 235 de dolari în Germania. Prin comparație, în anul bugetar 1934-1935, un ministru câștiga 30.400 lei, un general de divizie – 25.400 lei, un profesor universitar – 29.550 lei, un medic – 11.900 lei, un judecător – 19.150 lei, un contabil cl. a II-a – 6.100 lei. Iar prețurile la alimente erau mici comparativ cu veniturile, o pâine costa 14 lei (Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *Istoria românilor în secolul XX (1918-1948)*, București, Editura Paideia, 1999, p. 100; Ioan Scurtu, *Viața cotidiană a românilor în perioada interbelică*, București, Editura RAO, 2001, p. 117).

³¹ AN-Iași, Rectorat, dosar 1762/1938, vol. I, f. 37-38.

absolută nevoie să construiască Sala meridiană – căci este rușinos ca Observatorul Universității din Iași să nu fie în stare să determine longitudinea locului cu precizia necesară pentru a figura în „*Connaissance des temps*”³².

Demersul său a primit o rezolvare câțiva ani mai târziu, în 1942, când, în urma memoriului depus de Ioan Plăcișteanu și a motivării primite din partea Primăriei Iași, se votează Decretul-Lege No. 1977 din 10 Iulie 1942, publicat în *Monitorul Oficial* No. 165, din 18 Iulie 1942, prin care Primăria Iași a fost autorizată să doneze Ministerului Culturii Naționale, pentru Universitatea Mihăileană din Iași, terenul în suprafață de 9.897 mp, situat în regiunea Copou-Rezervor, care să servească nevoilor Observatorului Astronomic.

Clădirea Observatorului a fost organizată, după reparațiile din anii 1938-1939, conform următorului plan: la etaj era locuința Directorului (trei camere, două antre de trecere, bucătărie, baie); la parter era sala de instrumente pentru Laboratorul de Mecanică, sala de instrumente pentru Astronomie, sala de Bibliotecă, două săli pentru asistenți și studenți; sub cupolă era poziționat ecuatorialul, prevăzut cu un scaun pentru observație; în curte era adăpostit altazimutul, care nu a putut fi pus în funcțiune, lipsindu-i – de douăzeci de ani – nivela (pe care nu au putut-o cumpăra, costând aproximativ 20.000 de lei); în subsol era o cameră pentru seismografe, dar, în lipsa finanțării, echipamentul nu a putut fi cumpărat, așa că erau depozitate lemnele pentru foc.

Ioan Plăcișteanu avea cunoștințe solide despre organizarea și funcționarea Observatorului. El cunoștea modul de organizare a instituției similare din Berlin, frecventat în perioada studiilor doctorale din Germania (1921-1926) și a realizat o solidă documentare la Paris în anii 1935-1936, vizitând stabilimente similare și purtând discuții cu mari specialiști ai Academiei de Științe din capitala Franței. Acolo a găsit inspirația necesară pentru a propune construirea unei săli meridiene; cumpărarea unei lunete meridiene cu înregistrare electrică, o pendulă de precizie, un aparat de receptat ora; refacerea aparaturii meteorologice și un ecuatorial funcțional. Din lipsa banilor însă, acestea au rămas doar în stadiul de aspirații. Astfel că, și la începutul celui de-al Doilea Război Mondial, Observatorul Astronomic funcționa mai ales ca laborator didactic pentru studenții care studiau Astronomia, iar publicațiile angajaților se bazau, în mare măsură, doar pe cercetări³³. Iată ce nota despre activitatea de la Observator chiar Ioan Plăcișteanu, într-o *Autobiografie* datată în octombrie 1953:

³² AN-Iași, Rectorat, dosar 1762/1938, vol. I, f. 67.

³³ *Anuarul Universității Mihăileană Iași pe anul academic 1938-1939*, vol. XXIV, Iași, 1942, p. 218-220.

Odată cu numirea mea ca profesor la Catedra de Mecanică, am fost numit și Director al Observatorului Astronomic din Iași, eu fiind doctor și în această specialitate. În vacanța de vară a anului 1938 am condus lucrările de refacere a Observatorului pe care-l promisem în completă stare de ruină. Am dirijat aceste lucrări pe șantier muncind adesea laolaltă cu zidarii, lemnarii, tinichigii, pentru a obține un cât mai bun, mai ieftin și mai rapid rezultat. Am avut ca ajutor și sfătuitor pe arhitectul S. Golstein din Iași, care mi-a fost de mult folos. În perioada 1935-1937, până la mutarea mea cu locuința la Observatorul Astronomic Iași, am locuit într-un apartament cu două camere la un imobil al Mitropoliei din Iași, de pe Strada Ștefan cel Mare. În anul 1938 m-am mutat la Observatorul Astronomic unde am locuit tot timpul, din acest moment, până la mutarea mea la București în 1945³⁴.

Observatorul din Iași și imperativele politicii postbelice

Situația Observatorului a devenit dramatică în perioada celui de-al Doilea Război Mondial. În 1940, curtea Observatorului a fost ocupată de un escadron de cavalerie al Regimentului 6 Călărași, care au devastat atât grădina, curtea, cât și gardul³⁵ (Anexa V). Totodată, în 1944 au fost evacuate la Zlatna, odată cu cel de-al doilea transport de bunuri ale Universității, și un număr de trei lăzi cu documente și obiecte mai mici de la Observatorul din Iași³⁶.

După 1945, prin plecarea lui Ioan Plăcișteanu³⁷, în urma epurărilor care au afectat corpul profesoral al Universității, la Observatorul Astro-

³⁴ Arhiva CNSAS, fond Operativ, Plăcișteanu Ion, dosar nr. 181334, f. 6 v.

³⁵ AN-Iași, Rectorat, dosar 1972/1940, vol. II, f. 393.

³⁶ AN-Iași, Rectorat, dosar 2157/1941, f. 37.

³⁷ Ioan Plăcișteanu a fost unul dintre profesorii afectați de epurările din sistemul universitar, efectuate după cel de-al Doilea Război Mondial, din rațiuni politice. Mutat la București, el a fost angajat în 1952 ca profesor la Facultatea de Geodezie din cadrul Academiei Militare Tehnice (Arhiva CNSAS, fond Operativ, Plăcișteanu Ion, dosar nr. 181334, f. 3). În acea perioadă a început să fie urmărit de Securitate, întocmindu-i-se un dosar informativ, care conținea note încă din anul 1943. Dosarul său aflat la Arhiva CNSAS conține detalii despre suspiciunile informatorilor Securității asupra colaborărilor avute de acesta cu gruparea legionară și beneficiile personale și profesionale care au decurs din acele relații. Ei se bazau inițial pe articolele publicate de Ioan Plăcișteanu în ziarul *Porunca vremii* și pe discursul lui în cadrul întâlnirilor cu diverse persoane, în special colegi-profesori, cunoscute ca făcând parte din grupări legionare (Neculau Bârlad, Horia Hulubei, Șerban Țițeica ș.a.). Informatorii argumentează acuzația lor asupra lui Ioan Plăcișteanu pentru aderarea la mișcarea legionară pe faptul că în timpul guvernării legionare el a fost numit în funcția de Decan la Facultatea de Științe a Universității de la Iași (Arhiva CNSAS, fond Operativ, Plăcișteanu Ion, dosar nr. 181334, f. 110). De asemenea, legăturile stabilite cu personalități germane, în timpul studiilor efectuate în Germania, miniștri și consuli (Fabricius și Von Killinger), cu care se întâlnea sau purta corespondență, mai ales în timpul perioadei de refugiu de la Zlatna din 1944, au determinat Securitatea să-l pună sub urmărire (Arhiva CNSAS, fond Operativ, Plăcișteanu Ion, dosar nr. 181334,

onomic a fost numit director Victor Nadolschi³⁸. El s-a născut la 4 iulie 1911, în Chișinău, județul Lăpușna (astăzi în Republica Moldova) și a absolvit liceul „B. P. Hașdeu” din aceeași localitate, în anul 1933³⁹. Perioada studiilor de licență începută în 1933 s-a încheiat în 1937, când a devenit „licențiat” în științele Matematice la Universitatea Mihăileană Iași, Facultatea de Științe, cu tema *Teoria relativității restrânse*⁴⁰. Victor Nadolschi a avut un parcurs profesional constant. Din 1938 până în 1941 a fost preparator în Laboratorul de Mecanică. Între 1941 și 1943 a fost asistent, apoi din 1943 până în 1946 a fost șef de lucrări, iar din 1946 a fost numit conferențiar de Astronomie la Facultatea de Științe. După reforma învățământului din 1948 a avut mai multe încadrări de conferențiar, pentru ca în 1956 să i se acorde gradul didactic superior de conferențiar, prin Hotărârea Comisiei Superioare de Diplome nr. 9514 din 14.XI.1956 (atestat de conferențiar – specialitatea Astronomie, Seria MI – AC. Nr. 22 din 5 noiembrie 1956)⁴¹. Teza de Doctorat a susținut-o în 1942, sub coordonarea lui Ioan Plăcișteanu⁴².

f. 110). Legăturile sale cu persoane urmărite de Securitate, precum cei menționați deja, dar și alții care se găsesc într-o listă din dosar (Arhiva CNSAS, fond Operativ, Plăcișteanu Ion, dosar nr. 181334, f. 117), l-au făcut candidatul perfect la deschiderea unui dosar de urmărire și de excludere chiar din Academia Militară Tehnică, unde era profesor încă din 1952, mai mult din postura de victimă colaterală. Acest lucru s-a întâmplat odată cu anchetarea nepotului său, Gheorghe Plăcișteanu, medic ortoped, urmărit pentru a fi constrâns să renunțe la relația personală avută cu Lica, fiica lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, arestat și condamnat la închisoare, la Râmnicu Sărat, unde își va găsi sfârșitul în 1961. În acest context, a fost reluată și urmărirea asupra unchiului său, care a fost arestat în 1959 și închis la închisoarea de la Gherla, unde a decedat la 14 decembrie 1960, probabil din cauza bolii cardiace de care suferea înainte de detenție (<http://bucuresti-strictsecret.blogspot.com/2007/11/amantul-licai-gheorghiu-exterminat-in.html>, accesat la 29.10.2019).

³⁸ O biografie care cuprinde activitatea didactică și științifică a fost publicată în 1996, după decesul său (Gh. Bantaș, V. Șciurievici, „Victor Nadolschi, eminent profesor și distins astronom al Universității din Iași”, în *Analele Științifice ale Universității „Al. I. Cuza” Iași. Secțiunea Matematică*, tom XLII, 1996, p. 217-232).

³⁹ Arhiva Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, subfond Facultăți, Facultatea de Științe, dosar 750/1932-1937, f. 12.

⁴⁰ Arhiva Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, subfond Facultăți, Facultatea de Științe, dosar 750/1932-1937, f. 1.

⁴¹ Arhiva Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, subfond Rectorat, dosar 691/1961, f. 3.

⁴² Din caracterizarea făcută de membrii Consiliului Științific, cu ocazia propunerii pentru recunoașterea „titlului de doctor în matematici” a lui Victor Nadolschi, din anul 1961, extragem următorul paragraf: „În anul 1947 își publică teza de doctorat, susținută în anul 1942, dar care n-a putut fi tipărită atunci din cauza evenimentelor. Teza sa de doctorat, intitulată *Sur un cas intègrable de mouvement d'un corp solide autour d'un point fixe* este o lucrare valoroasă la care tov. Nadolschi a obținut mențiunea maximă. Comisia sa de examinare a fost constituită din prof. I. Plăcișteanu, prof. Șt. Procopiu și

Victor Nadolschi își începe activitatea științifică la catedra de Astroonomie în 1952. În 1955, el a publicat lucrarea intitulată *Contribuții la o teorie a statisticii grupelor de pete solare*, bine primită în mediul științific. Trebuie menționată și activitatea de răspândire a cercetărilor sale, care se desprinde din rândurile caracterizării făcute de membrii Consiliului Științific, cu ocazia propunerii pentru recunoașterea titlului de doctor: „[...] a publicat articole de popularizare, a făcut numeroase conferințe, a reușit să atragă public pentru observații astronomice”⁴³. Victor Nadolschi a fost însărcinat cu conducerea științifică a Observatorului astronomic în 1946, în condiții materiale foarte grele, reușind să aducă instituția în stare să servească nu numai pentru scopuri didactice, ci și pentru cercetări științifice.

Contribuția la buna funcționare a Observatorului a fost constatată în caracterizarea făcută de membrii Consiliului Științific ai Facultății de Matematică și Fizică din 1961:

Activitatea științifică a lui V. Nadolschi la nivelul anului 1961 conținea: trei lucrări științifice până la publicarea tezei, teza de doctorat și 40 de lucrări științifice după doctorat. Tot aici se poate menționa activitatea în legătură cu conducerea științifică a Observatorului Astronomic al Universității „Al. I. Cuza” din Iași, repararea și modernizarea utilajului instrumental învechit al Observatorului, introducerea observațiilor fotografice (din 1950) și înființarea la Observator a serviciilor: meteorologice (din 1949), seismografie (înființat în 1951 de Observatorul din București de care depinde) și solar (din 1953). De asemenea, activitatea de traducător din limba rusă, în cadrul Institutului de studii româno-sovietic⁴⁴.

În anul 1958, Victor Nadolschi a făcut noi propuneri de ameliorare a situației Observatorului. A întocmit liste cu reparațiile și dotările necesare

prof. O. Mayer” (Arhiva Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, subfond Rectorat, dosar 691/1961, f. 11).

⁴³ Arhiva Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, subfond Rectorat, dosar 691/1961, f. 11. Tot aici este făcută și mențiunea: „Din punct de vedere politic, tov. conf. V. Nadolschi este caracterizat pe larg în referatul de cadre care se anexează acestei lucrări. Caracterizarea de cadre a fost înaintată Ministerului”. Semnează Rectorul Ion Creangă. Decan la Facultatea de Matematică și Fizică era Gheorghe Gheorghiev (Arhiva Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, subfond Rectorat, dosar 691/1961, f. 12).

⁴⁴ În continuare sunt făcute mențiuni despre calitatea de membru în diferite consilii și societăți: Victor Nadolschi făcea parte din Consiliul Științific al Observatorului din București al Academiei RPR, era membru al Societății de Matematică și Fizică și membru ARLUS de la înființare, în 1954-1955, președinte al Cercului ARLUS pe Facultate etc. (Arhiva Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, subfond Rectorat, dosar 691/1961, f. 5).

pentru continuarea activităților științifice și a făcut demersuri pentru împrejmuirea terenului Observatorului, probabil ca reparație necesară după distrugerile suferite în timpul celui de-al Doilea Război Mondial (Anexa VI).

La începutul anilor 1960, la Observatorul Astronomic din Iași a fost încadrat și Iulian Breahnă, absolvent al secției de Astronomie de la Universitatea din București. Împreună cu el, Victor Nadolschi a continuat seria cercetărilor astronomice și a pus bazele unui Laborator de mecanică fină, dar și reparațiile cuprinse în acel plan de amploare, a cărui implementare avea să se întindă pe aproape un deceniu. În anul 1964 a făcut alte cereri pentru reparații (sobe, zugrăveli, tâmplărie, instalații electrice) și continuarea celor începute în 1959. În acest răstimp, Observatorul Astronomic fusese dotat cu aparatură din import și din țară, care a făcut ca lucrările didactice și științifice să se intensifice. De exemplu, a fost proiectat și s-a construit un telescop optic Cassegrain de 370/3.000/15.000, care era destinat studiului suprafețelor planetare și studiului vizual și fotografic al stelelor duble. S-a continuat construcția radiotelescopului (programată a fi terminată în 1965). S-a construit un aparat pentru recepționarea semnalelor SEA (descărcări atmosferice îndepărtate), necesar pentru executarea programului de observații în domeniul relației Pământ – Soare⁴⁵. S-au observat mai multe eclipse de soare, lună și mai multe poziții de mici planete. Și în anul 1965 au fost continuate aceleași lucrări⁴⁶.

Din cauza fricțiunilor apărute între cei doi angajați ai Observatorului, Victor Nadolschi, personaj incomod pentru mediul intelectual, se transferă la Galați în 1966, la Institutul Politehnic, unde se pensionează pe caz de boală doi ani mai târziu, la vârsta de 57 de ani⁴⁷. La finalul anilor '60, la Observator funcționau Iulian Breahnă, matematician astronom și Aristotel Manolachi, lector la cursul de Introducere în Astronomie, în cadrul Catedrei de mecanică teoretică⁴⁸. În 1981, Iulian Breahnă a devenit lector și coordonator al Observatorului astronomic⁴⁹, activitate pe care a

⁴⁵ *Universitatea „Al. I. Cuza” Iași. Anuar 1963-1964*, p. 55.

⁴⁶ *Universitatea „Al. I. Cuza” Iași. Anuar 1965-1966*, p. 22.

⁴⁷ Diagnosticul apare secretizat în dosarul său informativ din Arhiva CNSAS, dar din notele anterioare ale informatorilor se pare că suferea de o boală mentală/psihică, agravată de consumul de alcool (Arhiva CNSAS, Mapa de verificare nr. 2233, fond „Năstase” – nume conspirativ, f. 13).

⁴⁸ Aici apare și o fotografie cu Iulian Breahnă în timpul desfășurării unor lucrări la Observatorul Astronomic din Iași (*Universitatea „Al. I. Cuza” Iași. Anuar 1969-1970*, p. 55).

⁴⁹ În paginile *Anuarului* apare și o fotografie cu clădirea Observatorului (*Universitatea „Al. I. Cuza” Iași. Anuar 1982*, p. 133-134).

desfășurat-o până în anul 2000. Din 1980, la Universitate funcționează, tot în cadrul Facultății de Matematică, un Planetariu Zeiss. Actualmente, clădirea Observatorului este înregistrată ca monument istoric, cod IS-II-m-B-04017.

*

* *

Istoria de un secol a Observatorului Astronomic din Iași este parte integrantă a trecutului Universității și reflectă parcursul astronomiei ieșene, sub impactul contextului politic și în raport cu știința românească și europeană. Necesitatea înființării Observatorului a găsit ecou chiar de la momentul fondării Universității, dar dificultățile materiale, în primul rând, au amânat momentul până în 1913. Modelul occidental, în special cel de inspirație franceză, a fost adaptat nu doar pentru dotarea și organizarea noului Observator, ci și pentru edificarea localului. Anvergura științifică a directorilor Observatorului, așa cum au fost Constantin Popovici și Ioan Plăcișteanu, a asigurat nu doar racordarea cercetărilor realizate la Iași la cele mai noi standarde ale timpului, ci au oferit studenților și un câmp de aplicații. Baza materială a Observatorului nu a ținut însă pasul cu ritmul cercetărilor. Lipsa fondurilor pe care Universitatea le putea pune la dispoziția Observatorului pentru dotarea cu aparatură a fost completată de distrugerile produse de cele două războaie mondiale și de refugiul la Zlatna. Proiecte ale directorilor nu au lipsit, iar inventarul necesităților indica, în fapt, nevoile mari ale obiectivului. Dar fie existența unor proiecte concurente în cadrul Universității, fie prioritizarea investițiilor, care nu au favorizat Observatorul, au lăsat multe probleme materiale nerezolvate. În anii '60 abia s-au realizat unele achiziții pentru dotarea cu aparatură care au revitalizat activitatea acestui departament. Analize comparate cu privire la cercetările astronomice de la Iași și din Europa și cu privire la dotări ar putea oferi imagini mai bogate despre parcursul instituției. Și în acest caz, istoria științei devine esențială pentru lămuriri și investigații suplimentare.

Sky Architecture, Terrestrial Design.
The Astronomic Observatory of Iași and Its History
(Summary)

Keywords: *Astronomical observatory, heritage, 20th century, archive.*

The Astronomical Observatory has found its usefulness in the European scientific environment since the 19th century, and observations and calculations made using mechanical, optical, electrical and electronic instruments have provided indispensable information for the knowledge of the celestial space.

Whereas in some countries of Europe at the end of the 19th century, there were already famous Observatories, for the intelligence provided in the field of

astronomy, in Vienna, Berlin, Paris. For example, in Romania, only in early 20th century, the first such pieces of equipment were built and put into operation. This is how the Observatories in Bucharest and Iași were founded in the first decades of the 20th century. These, of course, functioned outside the Universities. They were the places where mechanical disciplines, physics, astronomy and philosophy all taught; all of them contributed to a certain extent to the research carried out in the institutions of higher education.

The need to summarise in this article the historical information regarding the Astronomical Observatory in Iași has the role of introducing to the scientific circuit a series of unique documents from the Iași archives and more, hosted by the County Service of the National Archives of Iași, by the University Archive “Alexandru Ioan Cuza” of Iași and by the CNSAS Archive. This article will analyse the main stages in the history of the institution, which include both the personalities who contributed to the development of the astronomy field in Iași and how the Observatory was equipped, so as to correspond to the specific activities, i.e. didactic, research and observation. Even more important was the attempt to restore the historical route of the operation and endowment of the building, which recorded an uninterrupted activity for almost a century since its establishment, despite the serious damage caused during the two World Wars, which left behind colossal material damage.

ANEXE

I

[f. 537 r.]
Universitatea Mihăileană Iași
Observatorul Astronomic
Nr. 70
Nr. 1794
[La Senat]

Domnule Rector,

Vă rog să binevoiți a interveni pe lângă Onor. Senatul Universitar ca să aprobe suma de 150.000 (una sută cinci zeci mii) lei, necesară pentru completarea reparațiilor începute la Observatorul Astronomic și punerii în stare de funcționare a acestui Observator spre a servi cercetărilor și cerințelor didactice obligatorii. Vă rog să binevoiți a avea în vedere că, începând reparațiile pe baza devizului aprobat de dl Rector T. Bratu, deviz prezentat de dl Ing. T. Vasilescu, am constatat, în timpul lucrului, o sumedenie de stricăciuni (ziduri umezite, grinzi putrede, acoperișul complet

găurit, canalizarea nu funcționează etc.), cari, dacă nu se îndreaptă odată cu reparația începută, însemnează că eficacitatea lucrului început e scăzută sub jumătate – adică pierdem inutil din randamentul – care trebuie să fie maxim – pe care-l putem obține cu posibilitățile reduse pe care statul sau Universitatea ni le pun la dispoziție, la intervale destul de mari. După 25 de ani, Observatorul Astronomic, este pentru prima oară în reparație.

Specific mai jos, detaliat, distribuția sumei cerută spre completare.

1. Devizul, aprobat deja, este în valoare de 146.700 lei, și cuprinde strictul necesar pentru acoperirea Observatorului, repararea teraselor și consolidarea clădirii, prin urmare nu poate suporta nici o reducere, cu atât mai mult cu cât dl Administrator al Universității a constatat nevoia de tablă pentru acoperiș în sumă de 21.000 lei, deci cu 3-5.000 peste ce am prevăzut în deviz. Deci pentru acoperirea devizului Dlui Vasilescu, aprobat de dl Bratu, e nevoie de 26.700 lei.

2. Primăria Iași a început lucrările necesitate de delimitare a terenului Observatorului și punerea definitivă în posesiune. Se știe că până astăzi Observatorul nu este pus în posesiunea terenului ce ocupă. Prin intervenția mea (fără a obliga Universitatea la compensațiuni), am reușit să obțin lărgirea terenului până în șosea, spre a nu fi supuși eventualității parcelării și construcției în fața Observatorului – aducând prin aceasta un beneficiu Universității de 2-3 milioane lei. Azi avem absolută și urgentă nevoie să îngrădim acest teren, fie cu gard refăcut, fie cu gard nou. Pentru această lucrare urgentă avem nevoie de 20.000 lei.

3. Instalația de lumină amenință să ne dea foc clădirii. Pentru revizuirea ei și amenajarea luminei în adăposturile pentru lunete și în sălile de studiu ce am pus la dispoziția studenților ... 4.300 lei.

4. Lunetele existente pot servi pentru lucrări dacă sunt așezate în adăposturi adecvate, absolut necesare lucrărilor practice. Pentru construcția unei săli meridiene și a unui adăpost pentru equatorial ... 30.000 lei.

5. Refacerea fațadei Observatorului este impusă prin faptul că [f. 537 v.] zidurile de la față sunt îmbibate de apă și dărâmate. Cum devizul prevede repararea parțială a cornișei căzute peste tot, tencuirea fațadei în același timp ne economisește, pentru mai târziu, facerea schelei necesare, așezată acum pentru cornișe și acoperiș ... 5.000 lei.

6. Construirea adăposturilor pentru Meteorologie, complet dărâmate ... 10.000.

7. Refacerea parțială a canalizării. Cisterna existentă nu comunică cu puțul absorbant și debordează murdăriile prin pereții subsolului ... 15.000.

8. Nici o sobă nu este în bună stare. Refacerea lor, odată cu lucrările actuale, spre a nu reveni cu stricăciuni, necesită un minim de 9.000.

9. Mobilier strict necesar și urgent, pentru sălile studenților: trei rânduri de bănci, una masă catedră, o tablă de perete, măsuțe pentru instrumente ușoare, masă în sala asistenților, două dulapuri pentru cărți și reviste, scaune pentru sala de lucrări teoretice și sala de lucrări practice ... 30.000.

Total 150.000 lei.

Sunt convins Domnule Rector, că și dvoastră, ca și onor. Senatul Universitar veți aprecia strădania mea de a transforma acest Observator, care reprezintă o avere serioasă a Universității și este o instituție de prim rang pe lângă orice Universitate, într-un local de studii și cercetări, așa cum și este menirea. Într-o clădire complet ruinată, plină de umezeală, neîncălzită, neiluminată și fără amenajări speciale unui adevărat Observator, nu se pot face lucrări cu obiecte ruginite, așezate la întâmplare în locuri nepotrivite, supuse umezelii și prafului.

(Arhivele Naționale ale României. Serviciul Județean Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Rectorat, dosar 1761/1938, vol. III, f. 537 r.-v.)

II

[f. 723 r.]

Universitatea Mihăileană Iași

Observatorul Astronomic

Înregistrat la Universitatea la nr. 1995

Memoriu

Către Onor. Senatul Universitar Iași

În ședința de astăzi dimineață a *Consiliului Facultății de Științe*, d. P. Bogdan mi-a adus unele acuzațiuni, afirmând că le va repeta în fața Onor Senatului Universitar în ședința de astăzi după amiază. În acest scop, am onoare a supune discuției următoarele.

Cum eu am putut fi prezent în Ședința Consiliului, răspunzând pe larg celor afirmate, în mod eronat de dl P. Bogdan, și cum nu pot fi de față la Ședința Onor Senatului, îmi permit pentru a judeca cu dreptate, să binevoiți a-mi permite să dau lămuririle necesare. Dacă veți crede că afirmațiunile dlui Pro-Rector necesită această pierdere de vreme.

Îmi permit totuși, în prealabil, să aduc la cunoștința Onor Senatului, punctele principale discutate în ședința Consiliului Facultății noastre:

1. Domnul Pro-Rector a cerut Facultății să delege un controlor care să verifice tehnica lucrării de reparațiuni ce execut la Observatorul Astronomic. Consiliul a crezut că aceasta este neconform cu legea contabilității care cere precis anumite răspunderi.

Eu am cerut dlui Rector Bratu să-mi aprobe lucrarea și să dispună începerea ei de urgență, pe bază de trei oferte, din care Dl Bratu și Onor Senatul universitar a aprobat oferta Dlui Ing. Th Vasilescu. Pe această bază, și în urma dispozițiunii Dlui Bratu, am început lucrarea prin bună învoială.

Am cerut la Oficiul de licitație autorizația convenită. Dl Ing. Vasilescu mi-a fost recomandat cu multă căldură de colegul Prof. Șt. Procopiu în care am desăvârșită încredere. Dl Pro-Rector Bogdan nu cunoaște aceste amănunte, cu toate că în timpul rectoratului dsale Dl Vasilescu a lucrat la clădirea Universității.

2. Dl Pro-Rector Bogdan, mi-a trimes o adresă, în 22 iunie 1935, prin care cere să depun la Rectorat adresa mea nr. 61/1527. Am răspuns că această adresă nu este luată de mine, ci se află în arhivele Rectoratului, ceea ce a făcut pe Dl Pro-Rector Bogdan să acuze pe funcționarul respectiv că l-a informat greșit. Ori, cu informațiuni greșite, nu poate fi ofensat un coleg.

Două adrese ale mele (66 și 67), cu rezoluțiile amănunțite ale Dlui Bratu, au fost păstrate până azi de mine pentru motivul următor:

Dl Contabil, întreat de mine despre formele de contabilitate, și dl Rector Bratu m-au sfătuit să păstrez tot dosarul lucrării spre [f. 723 v.] a putea executa lucrarea exact după învoială și spre a se da descărcarea convenită, la sfârșitul lucrării. Așa procedează și alți colegi, întrebați de mine, cărora Dl Pro-Rector Bogdan nu le puse nici un fel de piedici în executarea lucrărilor.

3. Dl Pro-Rector Bogdan s-a simțit ofensat prin faptul că eu am consfințit în scris – fără nici un gând de ofensă sau vreun cuvânt jignitor – faptul constatat că, în anumite împrejurări, primează în grija dsale, preocuparea instalării Servitorilor Universității, față de grija mea – și a noastră a tuturor – de a ridica instituțiile științifice ale Universității.

Eu am cerut un ajutor, în materiale vechi, pentru o sală meridională, dl Pro-Rector Bogdan mi-a răspuns că materialul vechi este angajat pentru clădirile servitorilor.

Constatarea acestui fapt nu constituie o jignire, atâta vreme cât este un adevăr. În orice caz nu sunt eu de vină. Dacă există vreun cuvânt, în toată corespondența mea cu Rectoratul de sub conducerea provizorie, actuală, cu Dl Pro Rector Bogdan, care să nu fie la locul lui, rog a mi se specifica, spre a-mi cere scuza convenită, fără a pretinde reciprocitate, din respectul profund pe care-l am pentru instituția pe care o servesc cu devotament, indiferent de cine o reprezintă.

Prof. Dr. Ioan Plăcînteanu

(Arhivele Naționale ale României. Serviciul Județean Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Rectorat, dosar 1761/1938, vol. III, f. 723 r.-v.)

III

[f. 34^r]
 Întreprinderi de Construcții
 Ing. Th. Vasilescu
 Iași
 Str. Dragoș -1-

Deviz

Pentru construirea unei camere meridiane
 la Observatorul Astronomic Copou – Iași

| | | | | | |
|---|---|----|----|-----|------------|
| | Săpături de pământ la fundații, pe o adâncime de 0,80 m, cu întrebuințarea pământului la umpluturi. | mc | 13 | 30 | lei 390 |
| | Zidărie de piatră în fundații cu mortar de var și nisip de carieră. În preț este cuprins numai mortarul și manopera. | mc | 13 | 300 | 3900 |
| | Zidărie de piatră la soclu, lucrată aparent și rostuită. În preț se cuprinde numai manopera și mortarul. | mc | 8 | 400 | 3200 |
| | Zidărie de cărămidă cu mortar de var și nisip de carieră. În preț este cuprins numai mortarul și manopera. | mc | 28 | 350 | 9800 |
| | Baton de macadam la fundațiile suporturilor lunetelor, în dozaj de 150 kg ciment la mc de beton. Cu macadamul observatorului. | mc | 21 | 680 | 1360 |
| | Beton de macadam în cofraje la soclul suporturilor lunetelor, cu 150 kg ciment la mc de beton. Cu macadamul observatorului. | mc | 1 | 750 | 750 |
| | Grinzi de brad ecarisete 23/8 la plafoane. | mp | 33 | 100 | 3300 |
| | Scândură geluită șilămbuită, gata bătută și dată cu grunt, la plafoane și calcanele interioare. | mp | 44 | 100 | 4400 |
| | Șarpanta acoperișului din lemn de brad, coprins astereala și ferăria necesară. | mp | 60 | 120 | 7200 |
| 0 | Învelitoare din tablă galvanizată de 40 kg | mp | 60 | 160 | 9600 |
| 1 | Tâmplărie din lemn de brad la uși și ferestre cu ferăria necesară obișnuită – dată cu un grunt. | mp | 16 | 550 | 8800 |

| | | | | | |
|--------------------|---|----|-----|-----|------|
| 2 | Ferărie specială la obloanele acoperișului | kg | 50 | 40 | 2000 |
| 3 | Tencueli interioare la pereții verticali cu mortar de var gras. | mp | 123 | 30 | 3690 |
| 4 | Tencuieli exterioare la fațade cu mortar de var și adăugire de ciment la trasul profilelor. | mp | 91 | 60 | 5460 |
| 5 | Pardoseli de ciment rolat în camere pe strat de beton de la 10 cm grosime. | mp | 33 | 190 | 8270 |
| De reportat 70.120 | | | | | |

[f. 34 v.]

| | | | | | |
|----|--|----|-----|-----|-----|
| 16 | Trepte de beton rolat la intrare. | ml | 5 | 160 | 800 |
| 17 | Geamuri semiduble gata montate. | mp | 7 | 110 | 770 |
| 18 | Spoitul cu lapte de var în interior și exterior. | mp | 214 | 4 | 856 |

Iași 4 Iulie 1938

Th. Vasilescu

[f. 35 r.]

Întreprinderi de Construcții

Ing. Th. Vasilescu

Iași

Str. Dragoș -1-

Deviz

pentru facerea unui soclu de piatră la grilaj și mutarea lui

| | | | | | |
|----------------------|---|----|-----|-----|------------|
| 1 | Săpături de pământ la fundație pe 0,30 m adâncime. | mc | 12 | 30 | lei 360 |
| 2 | Zidărie de piatră în fundație cu mortar de var și nisip în carieră; cu piatra observatorului. | mc | 12 | 280 | 3360 |
| 3 | Zidărie de piatră la soclu, cu mortar de var, lucrat aparent și rostuit cu ciment. Cu piatra observatorului. Înălțimea soclului va fi de 40 cm. | mc | 16 | 360 | 5760 |
| 4 | Demontajul grilajului și montatul lui pe noul soclu. | ml | 100 | 25 | 2500 |
| Total lei ... 11.980 | | | | | |

Materialele necesare la soclul grilajului.

1 – piatră 30 mc

2 – nisip 12 mc

3 – var 1000 kg

4 – ciment 500 kg

Iași, 4 iulie 1938

Ing. Th. Vasilescu

[f. 36 r.]

Întreprinderi de Construcții

Ing. Th. Vasilescu

Iași

Str. Dragoș -1-

Situație

De lucrările executate la Observatorul Astronomic al Universității din
Iași, până la data de 21 iulie 1938

| | | |
|---|---|---------------------------|
| 1 | Desfacerea parțială a plafonului de la subsol și așezarea a două traverse I profil 160 mm pentru consolidarea planșeului. | după deviz/lei 7000 |
| 2 | Dezbrăcatul tencuelilor existente din camerele de la subsol, pe porțiunile stricate, la pereți și plafon și refăcutul lor cu mortar de var. | 3120 |
| 3 | Refacerea și consolidarea planșeelor de la etaj cu grinzi de brad ecarisate 25/10, coprins dușumeaua oarbă. | 7200 |
| 4 | Demontarea parchetului din camerele de la etaj unde se vor reface planșeele. | 700 |
| 5 | Desfăcutul zidăriei la partea superioară a camerei de la etaj, unde se reface planșeul, pe porțiunea cu cărămidă umedă și refăcutul ei prin subzidire cu cărămidă și mortar de var. | 8000 |
| 6 | Refăcutul tencuelilor în aceleași camere, de la parter și etaj, cu mortar de var gras. | 5100 |
| 7 | Șarpanta acoperișului peste terasa de la nord cuprins astereala și racordatul cu acoperișul vechi. | 8520 |
| 8 | Tencueli la plafoane cu mortar și ciment, în camerele de sub terase. | 2920 |

| | | |
|----|--|--------|
| 9 | Facerea unor membrane la camerele din aripa stîngă pentru formarea unui WC și intrării scării de serviciu pentru etaj, cuprins traversa de fer așezată dedesubt. | 3600 |
| 10 | Astupatul unei uși cu zidărie de cărămidă, cuprins tencuiala. | 800 |
| 11 | Tencueli la zidăria nouă cu mortar de var. | 1800 |
| 12 | Deschiderea unei uși la intrarea scării de serviciu și facerea unui buinadrug. | 600 |
| 13 | Scară de serviciu din beton armat rolat, la aripa stîngă. | 3800 |
| 14 | Revizuirea poalei de la acoperiș și înlocuirea tablelor stricate cu tablă galvanizată de 45 kg cuprins lipitu cu cositor/EXECUTAT DE UNIVERSITATE/ | 7500 |
| | DE REPORTAT ... | 60.460 |

[f. 36 v.]

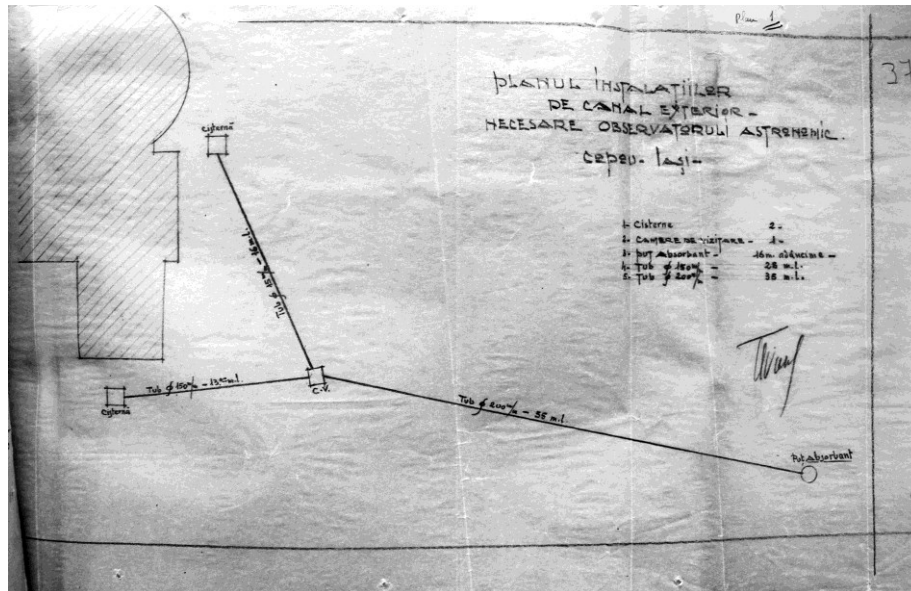
| | | |
|----|---|--------|
| 15 | Revizuirea jghiaburilor cu aplicare de năzi și lipituri cu cositor în locurile stricate./EXECUTAT DE UNIVERSITATE. | 2800 |
| 16 | Învelitoare cu tablă galvanizată de 45 kg la acoperișul de pe terasă./EXECUTAT DE UNIVERSITATE. | 5950 |
| 17 | Demontatul jghiaburilor și poalei vechi și refacerea lor cu material nou, cuprins căpriorul și astereala din nou, atât la poală cât și la jghiaburi. | 8400 |
| 18 | Complectarea zidăriei la scara de intrare a parter a aripei stîngi. | 1800 |
| 19 | Podete de beton armat la scările de serviciu din aripa stîngă. | 550 |
| 20 | Tencueli cu mortar de ciment la zidăria scării. | 320 |
| 21 | Trepte de beton rolat la intrarea parterului | 900 |
| 22 | Desfăcutul planșeului de peste etaj/pod și înlocuirea grinzilor putrede cu grinzi noi, cuprins cernapolul, șipcile, tencuitul plafonului precum și consolidarea restului de planșeu cu o traversă de fer. | 2100 |
| | Total lei ... | 83.280 |

Iași, 4 iulie 1938

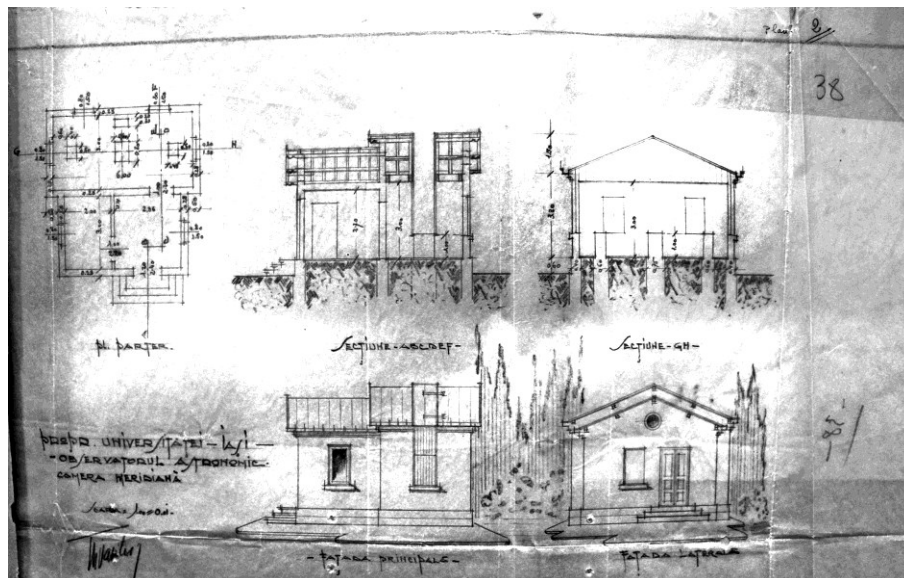
Ing. Th. Vasilescu

(Arhivele Naționale ale României. Serviciul Județean Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Rectorat, dosar 1972/1940, vol. II, f. 34 r.-v., f. 35, f. 36 r.-v.)

IV



Planul instalațiilor pe canal exterior necesare Observatorului Astronomic din Iași
(Arhivele Naționale ale României. Serviciul Județean Iași, fond Universitatea „Alexandru
Ioan Cuza” din Iași, Rectorat, dosar 1762/1938, vol. 1, f. 37.)



Observatorul Astronomic. Camera Meridiană
(Arhivele Naționale ale României. Serviciul Județean Iași, fond Universitatea „Alexandru
Ioan Cuza” din Iași, Rectorat, dosar 1762/1938, vol. 1, f. 38.)

V

[f. 393]

Copie. Originalul înregistrat la noi sub nr. 2532/1/VIII/1940

Observatorul Astronomic, nr. 59, Iași, 30 iulie 1940

Domnule Rector,

Am onoarea a vă aduce la cunoștință următoarele fapte, spre a interveni în consecință:

În ziua de 29 iulie 1940 înapoindu-mă la locuința mea care se află în localul Observatorului Astronomic din Iași al cărui director sunt, am găsit curtea Observatorului ocupată de un escadron de cavalerie al reg. 6 călărași sub comanda căp. Pădureanu. Intrarea de la poarta curții până la ușa clădirii trecea printre corturile așezate astfel încât soldații erau obligați să sară gardul de fer ce înconjoară curtea, oridecâte ori treceau la cantonamentul cailor spre corturi. În felul acesta au dărâmat gardul, au distrus plantația și grădina de zarzavat, transformând restul curții în latrină. Un domn colonel Dl Curta, com. R. 4. Art. Grea, străin de această unitate, care ocupă locuința mea proprie în Observator, a fost nevoit să intervină de mai multe ori, spre a împiedica pe soldați să-și depună murdăriile prin curte și să nu mai umble goi complet în jurul clădirii unde locuiesc și femei (familia dlui colonel și familia laborantului Observatorului, subsemnatul fiind plecat în acest timp). Ofițerii acestei unități locuiau mult departe de trupa care era lăsată de capul ei, așa încât aceștia nu se știau supravegheați de comandanții lor. Căp. Pădureanu se plimba zilnic între orele 10-12 cu mașina nr. 431 Brașov, prin oraș.

Când am sosit, în ziua de 29 iulie, după ce am avut o convorbire cu dl col. I. Curta, care mi-a confirmat atitudinea necuviincioasă și distrugătoare a acestor soldați, mi-a atras atenția că ofițerii unității respective sunt vinovați, fiindcă nu-și țin trupa sub supraveghere suficientă. Am căutat atunci un ofițer de-al unității spre a-l ruga să ia măsurile necesare. După un timp îndelungat am găsit pe subloc. Stoian (învățător concentrat) care, printr-o atitudine lipsită de orice cuviință, susținea că au ordin să se conducă după cum cred ei și nu după pretențiile mele; clădirea Observatorului Astronomic fiind o instituție de Stat, armata are voie să facă ce vrea cu ea, chiar să o dărâme, căci e mai bine decât să o dărâme Rușii, așa cum au văzut ei că s-a făcut în Basarabia, de unde veneau în retragere. I-a atras atenția că o astfel de mentalitate este dăunătoare spiritului ostășesc. Atunci, obraznic, mi-a ripostat că nu primește sfaturi de la nimeni și a plecat.

Am aflat apoi că a dat dispoziție că, dacă voi mai trece printre corturi, soldații să încarce armele, amenințându-mă cu împușcare drept spion, ceea ce au și făcut. Văzând mentalitatea acestui ofițer, am așteptat întoarcerea căpitanului comandant Pădureanu. Acesta, în același ton obraznic și cu aceeași atitudine impertinentă, vocifera, față de soldați, că e mai bine să distrugă armata română, pentru nevoile ei, decât să predăm totul în bună stare Rușilor. I-am atras atenția că eu apăr avutul statului și nu averea mea personală și că suntem datori să apărăm acest avut față de oricine se atinge de el, până în ultimul moment. Atunci a început a striga *că toți intelectualii români sabotează armata și caută să o împiedice în executarea menirei ei, că sunt dușmani ai poporului și ai armatei și că ar trebui să ia măsuri energice în timp de război, contra lor, adică să fie împușcați*. Aceste lucruri le profera în fața soldaților cari, în cea mai parte vorbeau ungurește.

Față de această mentalitate bolcevizantă, m-am hotărât, din marea dragoste ce am pentru această țară și pentru armata ei în care am luptat în războiul trecut și sunt gata să fac același lucru oricând voi fi chemat, ca ofițer de rezervă, și față de marele pericol al dezagregării interne prin propagarea spiritului [f. 394] defetist și a atitudinilor bolceviste, în rândurile armatei, de către ofițeri nepregătiți sufletește și intelectualicește, am crezut de sfânta mea datorie să aduc aceste fapte de mai sus la cunoștința organelor superioare militare.

O dovadă care-mi îndreptățește acest demers, stă în incidentul următor: după plecarea mea, laborantul Observatorului luându-se de vorbă, prietenește, cu soldații, le spunea:

„Bine mă băeți cum să încărcați armele ca să amenințați un ofițer de rezervă, profesor universitar, român care a făcut și face războiul cu voi împreună?”

La care un soldat răspunde cu un accent pronunțat unguresc: „Dacă știam că-i de aceia, cum zice domnul căpitan Pădureanu, intelectual contra armatei, mă făceam că scap un glonte așa ca din întâmplare; ce erau să-mi facă?”

Primiți, Vă rog, Domnule Rector, expresiunea deosebitei mele considerații.

Director,
Prof. dr. Ioan Plăcișteanu

(Arhivele Naționale ale României. Serviciul Județean Iași, fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Rectorat, dosar 1972/1940, vol. II, f. 393.)

VI

[f. 163]

Proiect de plan de perspectivă
 pentru modernizarea Observatorului Astronomic
 al Universității „Al. I. Cuza” din Iași (1960-1975)

1. Etapa I: Modernizarea serviciului solar existent (fotosfera vizual
 și fotografică), suprafețe planetare, alte amenajări:

A. Construcții:

- | | |
|--|------------|
| 1. Pavilion (3x3 m) pentru reflector de 240 mm ... | 16.200 lei |
| 2. Împrejmuirea terenului Observatorului ... | 25.000 lei |
| Total construcții: 41.200 lei | |

B. Utilaje:

- | | |
|--|------------|
| 1. Una cameră solară Zeiss ... | 20.000 lei |
| 2. Un strung ... | 4.000 lei |
| 3. Una mașină de șlefuit (optică) verticală ... | 6.000 lei |
| 4. Zece teodolite optice pentru lucrări cu studenții ... | 20.000 lei |
| Total utilaje: 50.000 | |
| Total etapa I: 91.200 | |

2. Etapa II: Astrometrie fotografică și fotometrie, alte amenajări:

A. Construcții:

- | | |
|--|------------|
| 1. Pavilion pt. astrograf de 300 mm ... | 22.000 lei |
| 2. Magazie pentru lemne (necesară pentru eliberarea subsolului clădirii principale) ... | 30.000 lei |
| Total construcții: 52.000 lei | |

B. Utilaje:

- | | |
|--|-------------|
| 1. Astrograf Zeiss 300 mm cu accesorii ... | 400.000 lei |
| 2. Mașină de măsurat coordonate, Zeiss ... | 200.000 lei |
| 3. Microfotometru Zeiss ... | 120.000 lei |
| Total utilaje: 720.000 lei | |
| Total Etapa II: 772.000 lei | |

3. Etapa III: Serviciul solar (cromosfera):

A. Construcții:

- | | |
|-------------------------------|------------|
| 1. Pavilion solar ... | 32.400 lei |
| Total construcții: 32.400 lei | |

B. Utilaje:

- | | |
|---------------------------------------|-------------|
| 1. Refractor solar (130 mm) Zeiss ... | 150.000 lei |
| 2. Spectroheliograf (model mic) ... | 60.000 lei |

| | |
|---------------------------|-------------|
| 3. Cronograf (100 mm) ... | 200.000 lei |
| 4. Filtru polarizator ... | 60.000 lei |
| Total utilaje: | 470.000 |
| Total Etapa III: | 502.000 |

[f. 164]

4. Etapa IV: Astrometrie

A. Construcție:

1. Pavilion meridian și pentru serviciul latitudinii, cu subsol pentru pendule ... 54.000 lei

B. Utilaje:

1. Una lunetă reversibilă Zeiss cu accesorii ... 160.000 lei

2. Două pendule fundamentale ... 100.000 lei

3. Două cronografe ... 80.000 lei

4. Un cerc vertical cu accesorii 200.000 lei

Total utilaje: 540.000 lei

Total Etapa IV: 594.000 lei

| | |
|--|---------------|
| Pe cele 4 etape: total construcții:... | 179.600 lei |
| total utilaje: ... | 1.780.000 lei |
| total general: ... | 1.959.600 lei |

Se vede din cele de mai sus că este vorba de modernizarea Observatorului existent și nu de crearea unui Observator mare ceea ce n-ar fi rațional având în vedere astroclimatul puțin favorabil al Iașului. Se menține tematica de cercetări actuală a Observatorului (soarele, fotometria și astrometria fotografică), completându-se în etapa a IV-a cu serviciile astrometrice – concepute la un nivel modest și având mai mult rol didactic. Nu credem că ar fi rațional să facem la Observatorul din Iași studii spectrografice sau de radioastronomie. Pentru menținerea în bună stare de funcționare a Observatorului și pentru mici modificări curente este absolut necesară amenajarea la Observator a unui mic atelier optico-mecanic, cum există la toate Observatoarele, fie și modeste din lume.

Iași, 10.V.1958

Victor Nadolschi

(Arhiva Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, fond Biroul plan-retribuire, dosar nr. 5, f. 163-164.)

